

■ УДК 780.616.432.071:001.891(477.54-25) «195/199»

А. Ю. Рум'янцева, кандидат мистецтвознавства, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКИХ ПІАНІСТІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Виявлено детерміновані певними соціокультурними тенденціями особливості науково-методичної роботи піаністів Харкова в др. пол. ХХ ст. Підкреслено вплив наказів та постанов Міністерств культури й освіти на вектор розвитку теоретичної діяльності в музичних навчальних закладах України. Визначено інноваційні започаткування, які вплинули на інтенсифікацію методичної творчості харківських педагогів-піаністів у зазначених хронологічних межах. Здійснено компаративний аналіз науково-методичної роботи педагогів у др. пол. ХХ ст. і попередні періоди.

Ключові слова: науково-методична діяльність харківських піаністів, теоретичний доробок харківських піаністів, друга половина ХХ ст.

А. Ю. Румянцева, кандидат искусствоведения, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАРЬКОВСКИХ ПИАНИСТОВ В КОНТЕКСТЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ПАРАДИГМЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ В.

Виявлені детерміновані певними соціокультурними тенденціями особливості науково-методичної роботи піаністів Харкова во втор. пол. ХХ в. Підчёркнуто влияние приказов и постановлений Министерств культуры и образования на вектор развития теоретической деятельности в музыкальных учебных заведениях Украины. Отмечены инновационные начинания, которые повлияли на интенсификацию методического творчества харьковских педагогов-пианистов в обозначенных хронологических рамках. Осуществлен компаративный анализ научно-методической работы педагогов во втор. пол. ХХ в. и предыдущие периоды.

Ключевые слова: научно-методическая деятельность харьковских пианистов, теоретическое наследие харьковских пианистов, вторая половина ХХ в.

A.Yu. Rumyantseva, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

RESEARCH ACTIVITY OF KHARKIV CITY PIANISTS IN TERMS OF SOCIAL AND CULTURAL PARADIGM OF THE SECOND HALF OF 20TH CENTURY

The specific features of research and procedure development of pianists of Kharkiv City in the second half of the 20th century determined by certain social and cultural tendencies are found out. The influence

of decrees and resolutions of the Ministry of Culture and Education on the development vector of the theoretical activity in music educational institutions of Ukraine has been emphasized. Innovative initiatives are highlighted, which influenced the intensification of methodological creativity of Kharkiv City teachers-pianists within the defined chronological frameworks. The comparative analysis of research and procedure development of teachers in the second half of the 20th century and in the previous periods has been conducted.

Key words: research and procedure development of Kharkiv City pianists, theoretical heritage of Kharkiv City pianists, the second half of the 20th century.

Постановка проблеми. Реформи в системі вищої музичної освіти, запроваджені після набуття Україною статусу незалежної держави, зумовили зміни в дослідницькій сфері роботи викладачів виконавських факультетів. Нині науково-методична діяльність стала невід'ємною складовою викладацької практики, зокрема у сфері фортепіанної освіти, оскільки фактично всі педагоги фортепіано в процесі дослідницької роботи опановують другу — музикознавчу спеціалізацію. Процес розвитку науково-методичної діяльності харківських педагогів-піаністів у різні історичні періоди не був однаковим. Але навіть ті негативні моменти, які перешкоджали еволюції теоретичної практики музикантів, потребують ретельного вивчення, дозволяючи уникнути помилок у майбутньому. Саме це зумовлює актуальність проблематики статті та її мету — виявити особливості науково-методичної діяльності харківських піаністів у другій половині ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний доробок харківських піаністів вивчений недостатньо, адже зазвичай перебував поза увагою музикознавців.

Дослідники піаністичної культури Харкова О. В. Кононова, Н. Ю. Зимогляд побіжно розглядали зазначену проблематику, а такі музикознавці, як Г. А. Тюменева, Ю. Л. Щербінін, В. Ф. Кравець, І. І. Польська та ін., у своїх працях висвітлювали переважно виконавську та педагогічну спадщину харківських піаністів. Отже, їх науково-методична практика потребує ретельного вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від періоду становлення піаністичної культури Харкова (в Україні запроваджувалася конкурсна практика й основна увага приділялася вдосконаленню виконавства) та першого повоєнного десятиріччя (науково-методична діяльність відновлювалася надто повільно), у другій половині ХХ ст. теоретична творчість харківських піаністів у музичних навчальних закладах розвивалася активно і стала важливою складовою професійної діяльності.

Вектор розвитку дослідницької діяльності музикантів у радянську добу зумовлений своєрідністю функціонування державних музичних освітніх установ, якими керували централізовано. Діяльність музичних навчальних закладів регламентувалася такими нормативними актами, як накази та постанови Міністерства освіти та Міністерства культури, що детермінувало ідентичність тенденції розвитку української фортепіанної культури в різних регіонах країни.

Головною тенденцією дослідницької діяльності педагогів-піаністів у музичних закладах України в зазначену добу була інтенсифікація саме методичної практики. Зокрема, вдосконалення методів навчання на фортепіанних відділеннях музичних закладів країни інтенсифікував ухвалений у 1958 р. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи освіти в СРСР», згідно з яким необхідність усунення відірваності навчального процесу від реалій майбутньої професійної діяльності в музичних навчальних закладах передусім полягала в посиленні ролі педагогічної практики.

Так, із 60-х рр. ХХ ст. на фортепіанних факультетах Харківського музичного училища (далі — ХМУ) і Харківської державної консерваторії (далі — ХДК) педагогічна практика стала найважливішою дисципліною, а музичні школи, створені в зазначених навчальних закладах Харкова, були справжніми творчими лабораторіями з набуття майбутніми фахівцями першого професійного педагогічного досвіду [2, с. 11]. Зростання ролі педагогічної практики зумовило збільшення попиту на методичну літературу з проблем фортепіанної педагогіки.

Популяризація та масове поширення фортепіанного мистецтва у другій половині ХХ ст. також потребували методичної літератури, що водночас зумовило необхідність створення численних збірників статей з проблем піанізму. Саме тому в другій половині ХХ ст. започатковане видання великого обсягу методичної літератури. Так, з 1955 р. існує збірник «Очерки по методике обучения игре на фортепиано», з 1958 р. — «Вопросы музыкально-исполнительского искусства», з 1963 р. — «Вопросы фортепианной педагогики», з 1965 р. — «Вопросы фортепианного исполнительства», з 1979 р. — «Вопросы музыкальной педагогики», з 1988 р. — «Музыкальное исполнительство и современность», з 1991 р. — «Музыкальное исполнительство и педагогика» та ін. Означені збірники містили публікації, які висвітлювали весь спектр проблем фортепіанної педагогіки та виконавства. Статті в них написані на основі узагальнення досвіду відомих педагогів, котрі репрезентували власні педагогічні принципи та методичні напрацювання.

У другій половині ХХ ст. на фортепіанних відділеннях музичних навчальних закладів Харкова набула поширення ще одна новітня

тенденція — вивчення теоретичного доробку видатних майстрів фортепіанного мистецтва. Викладачі-піаністи вивчали статті, а також монографії відомих музикантів. Особливо популярними в 60-80-ті рр. були методично-дослідницькі праці Й. Гата «Техніка фортепіанної гри», К. Мартінсена «Індивідуальна фортепіанна техніка» та ін. [5, с. 56]. Архівні документи свідчать про регулярні доповіді на фортепіанних відділеннях музичних навчальних закладів Харкова, отже, методична практика здійснювалася на належному рівні. Зважаючи на назви доповідей, викладачі-піаністи цікавилися специфікою роботи над поліфонічними творами, творами великої форми, удосконаленням техніки, педалізацією та ін. [263, с. 56].

У зазначені хронологічні межі започаткована й інноваційна практика надання методичної допомоги. Педагоги музичних училищ були наставниками районних і сільських шкіл, а викладачі консерваторій консультували музичні училища. Так, викладачі музичного училища Л. М. Попова консультувала педагогів та учнів фортепіанного відділу харківської музичної школи № 9, А. В. Голуб — № 5, Н. С. Радченко — № 7.

Роботою фортепіанного відділу ХМУ керували професори ХДК (з 1963 — Харківський інститут мистецтв ім. І. П. Котляревського) Б. О. Скловський, М. С. Хазановський та доценти Р. С. Горовиць, Р. П. Папкова, В. Є. Крамаренко, В. І. Лозова, В. Ф. Шукайло та ін.

Харківські педагоги-піаністи надавали консультативну методичну допомогу багатьом музичним училищам України, зокрема В. І. Лозова і В. Ф. Шукайло — Полтавському, Кременчуцькому; В. Є. Крамаренко — Артемівському, Криворізькому, Дніпродзержинському [6, с. 37–39].

Водночас, наставниками педагогів Харківської консерваторії були професори Московської консерваторії (В. Горностаєва, Д. Башкіров та ін.).

У др. пол. ХХ ст. почали регулярно проводитися методичні об'єднання, семінари, лекції з питань фортепіанного виконавства. Запровадження цих заходів сприяло поліпшенню методичної обізнаності педагогів і стало обов'язковою частиною викладацької діяльності. Так, подальшому розвитку методичної бази з проблем піанізму сприяли «Перші педагогічні читання», організовані Міністерством культури УРСР для педагогів-піаністів дитячих музичних шкіл і відбулися в Києві в червні-липні 1961 р. На семінарах цих читань обговорювалися актуальні питання методики викладання фортепіано. А головне — на основі матеріалів «Перших педагогічних читань» у 1964 р. видавництво «Мистецтво» опублікувало збірник статей під назвою «Виховання піаніста в дитячій музичній школі». У ньому висвітлювалися

найважливіші положення фортепіанної педагогіки радянських часів на основі узагальнення досвіду роботи педагогів-піаністів музичних шкіл, училищ і консерваторій України.

Збірник містив статті педагогів усіх трьох ланок системи професійної фортепіанної освіти, а саме: начальника Управління навчальних закладів Міністерства культури УРСР А. С. Сокальського, доцентів Київської консерваторії Б. Є. Мілича і Г. В. Бурковського, професора Одеської консерваторії Є. В. Вауліна, викладача Дніпропетровського музичного училища М. Л. Обермана, доцента Одеської консерваторії Г. І. Лейзеровича, викладача Київської музичної школи-десятирічки М. Н. Карафінки та ін. Харківську фортепіанну школу в цьому збірнику представляла стаття професора В. Б. Шапіро «Виховання навичок педалізації в учнів-піаністів».

У заключній статті збірника авторів А. А. Александрова, Л. А. Вайнтрауба і Б. Є. Мілича зазначено, що характерною ознакою програми педагогічних читань є зв'язок теоретичних положень доповідей і співдоповідей з практичними заходами — тематичними уроками і семінарськими заняттями. Тематика цих занять присвячувалася таким питанням фортепіанної педагогіки, як робота над поліфонією, великою формою, технікою, педалізацією [1, с. 205].

Після 1961 р. в Україні набула поширення практика проведення не тільки республіканських, а й обласних педагогічних читань, зокрема вони відбувалися під час шкільних канікул у Харківській середній спеціальній музичній школі-інтернаті.

На фортепіанному факультеті Харківського інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського (далі — ХІМ) також постійно читалися доповіді й лекції, присвячені питанням фортепіанної педагогіки та виконавства, а в 60-70-ті рр. розроблено нові тексти лекцій з таких дисциплін, як історія і теорія піанізму, методика фортепіанної гри. Зокрема в 70-ті рр., продовжуючи справу проф. Б. О. Скловського, доц. В. О. Сирятський створив і викладав власний курс з історії та теорії піанізму «Філософія та історія фортепіанного виконавства». Курс методики викладання фортепіанної гри, започаткований у першій половині ХХ ст. проф. Л. Й. Фаненштилем, у 60-ті рр. читав проф. В. Б. Шапіро, а в 70-80-ті рр. його колишній вихованець — доц. Ю. Ф. Вахраньов розробив оригінальний курс лекцій, який передбачав не тільки заучування матеріалу з підручників, а й креативне мислення студента.

Якщо методична практика в другій половині ХХ ст. інтенсифікувалася в усіх трьох ланках системи професійної фортепіанної освіти, то наукова робота, як і раніше, педагогів-піаністів Харкова не зацікавлювала. У 1954 р. захистила кандидатську дисертацію М. О. Єщенко («Этюды Ф. Шопена и некоторые вопросы их интерпретации»), після

чого протягом тривалого часу харківські викладачі фортепіано дослідницьких праць не репрезентували. Тільки в 70-80-ті рр. серед педагогів-піаністів Харківського інституту мистецтв активізувалася науково-дослідницька діяльність. Захистили дисертації: у 1971 р. Ю. Ф. Вахраньов («Фортепианне пьесы и циклы фортепианных пьес в творчестве украинских советских композиторов»); у 1984 р. О. В. Кононова («Пианистическая культура Харькова последней трети XIX — начала XX веков»); у 1987 р. Н. В. Смоляга («Русско-украинские связи в фортепианном образовании и исполнительстве на Украине XVIII — начала XX века»); у 1987 р. В. І. Приходько («Проблемы исполнительского анализа музыкальной фактуры (на примере фортепианных произведений С. Прокофьева и Д. Шостаковича)». На відміну від повоєнного часу, захист дисертації не містив виконавської частини, проблематика досліджень також змінилася. Якщо дисертація М. О. Єщенко мала методико-виконавську спрямованість, то праці, захищені в 70–80-ті рр., були з музикознавчих проблем.

Висвітлюючи методичну практику харківських піаністів-педагогів, слід відзначити ту особливу роль для розвитку науково-методичної роботи на фортепіанному факультеті ХДК у др. пол. XX ст., яку відіграв студентський науковий гурток, створений у 1948/1949 навч. р. за пропозицією проф. Н. Б. Ландесман.

Заснування гуртка мало на меті ознайомлення з маловідомими фортепіанними творами і набуття студентами навичок самостійної роботи над твором. Першу доповідь на тему «Радянський патріотизм і музична педагогіка» прочитав один з кращих студентів фортепіанного факультету, котрий очолював гурток — О. Снегірьов, згодом він став професором і завідувачем кафедри спеціального фортепіано Київської консерваторії.

У перші роки свого існування керівництво студентським науковим гуртком було доручено асистенту М. Єщенко, потім (у 1949/1950 навч. р.) — асистенту В. Лозовій. Змінювалися викладачі, котрі керували роботою гуртка (Р. С. Горовиць, Б. О. Скловський, Л. Й. Фаненштиль), але засідання відбувалися несистематично: «складно було зібрати студентів, у яких через велике навчальне навантаження бракувало вільного часу» [3, арк. 132, 133].

Тільки з 1951/1952 навч. р. відновлено повноцінну роботу гуртка. У цьому навчальному році відбулося п'ять засідань, на яких кращі студенти репрезентували доповіді на теми з проблем фортепіанної педагогіки й виконавства. Так, студентка Колпакова доповідала на тему «Психологічний аналіз роботи піаніста над твором», Поломанова, активістка гуртка, — доповідь «Музична освіта і шляхи розвитку піаністичного мистецтва в СРСР», Яркова — доповідь «Педагог і учень.

Проведення уроку», Ратман — «Про роботу з учнем над музичним твором», а Сотнікова — «Початкове навчання гри на фортепіано» [4, с. 85].

Студентський гурток відіграв значну роль у започаткуванні й розвитку в студентів навичок наукової роботи. Розпочавши свою роботу з метою ознайомлення з маловідомою фортепіанною літературою, він поступово перетворився на центр наукової творчості серед студентів-піаністів. Згодом (у 70-ті рр.) цей гурток став фортепіанною секцією Студентського наукового творчого товариства (СНТТ), де набули першого наукового досвіду: доктор мистецтвознавства, професор С. В. Тишко, котрий очолював раду СНТТ у 70-ті рр.; керівник фортепіанної секції СНТТ у 1974–1978 рр., нині доктор мистецтвознавства, проф. І. І. Польська; доктор педагогічних наук, проф. Г. Ю. Ніколаї; кандидат психологічних наук, доц. Т. І. Маслова; кандидати мистецтвознавства, доценти О. В. Кононова, Н. Ю. Зимогляд, Ж. В. Дедуценко, В. М. Щепакін та ін.

У 90-ті рр. з відомих причин почалася стагнація піаністичної культури, а також дослідницької сфери діяльності педагогів-піаністів. Методична робота в усіх трьох ланках системи професійної фортепіанної освіти здійснювалася регулярно, але кандидатську дисертацію захистила тільки в 1996 р. Н. Ю. Зимогляд («Піаністична культура України 30–50-х рр. XX ст.»).

Важливою подією 90-х рр. для розвитку дослідницької діяльності харківських піаністів стало заснування в 1992 р. Асоціації піаністів-педагогів України (далі — АППУ), президентом якої була харківська піаністка Н. Б. Казиминова. Ця асоціація належала до складу загальноєвропейського об'єднання ЕРТА. Під егідою АППУ з 1992 р. проводилися щорічні міжнародні науково-практичні конференції, на яких сучасні проблеми фортепіанної педагогіки та виконавства обговорювалися не тільки вітчизняними дослідниками, а й представниками української діаспори [191, с. 3].

Висновки. Дослідження теоретичної діяльності харківських піаністів у др. пол. XX ст. дозволяє дійти висновку про певні інноваційні тенденції в цьому процесі, а саме: інтенсифікація методичної творчості; започаткування видання методичної літератури (збірників статей); запровадження методичних читань, семінарів, лекцій; вивчення методичних принципів видатних вітчизняних і зарубіжних фортепіанних педагогів; посилення ролі науково-дослідницької роботи і як результат — захист кандидатських дисертацій. Означені інноваційні започаткування стали основою для прориву в дослідницькій сфері діяльності педагогів-піаністів Харкова на початку XXI ст. Отже, друга

половина ХХ ст. — це період акумуляції новітніх тенденцій у теоретичній практиці харківських піаністів.

Перспективи подальших досліджень. За 16 років третього тисячоліття педагоги-піаністи Харкова захистили кілька десятків дисертацій з різних проблем музикознавства, тому подальші дослідження можуть бути пов'язані з вивченням специфіки теоретичної діяльності піаністів-педагогів Харкова у ХХІ ст.

Список використаних джерел

1. Воспитание пианиста в детской музыкальной школе / ред. А. Александров, П. Вайнтрауб, Г. Курковский и др. — Київ : Мистецтво, 1964. — 216 с. [39, с. 205].
2. ДАХО, ф. р 5743, оп. 1. спр. 285, арк. 11. Звіт про роботу ХМУ за 1959/1960 навч. р. [232, арк. 11]
3. ДАХО, ф. р 5795, оп.1. спр. 356, арк. 132, 133. Протоколи засідань Художньої Ради ХДК за 1950/1951 навч. р.
4. ДАХО, ф. р 5795, оп.1. спр. 409, арк. 85. Протоколи засідань Художньої Ради ХДК за 1951/1952 навч. р.
5. ДАХО, ф. р 6362, оп. 3. спр. 75, арк. 56. План навчально-виховної роботи ХССМШі на 1975/1976 навч. р. [263, арк. 56].
6. Кононова О. Спадкоємність поколінь : кафедра спеціального фортепіано / О. Кононова // Pro Domo mea. Нариси. До 90-річчя з дня заснування Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського. — ред. Т. Б. Веркіна, Г. А. Абаджан, Г. Я. Ботунова та ін. — Харків : ХДУМ, 2007. — С. 20–56.
7. Українська фортепіанна педагогіка і виконавство : стилеві особливості, зв'язки з музичною культурою західної Європи : мат-ли III конф. Асоціації піаністів-педагогів України. — Львів : ВДМІ, 1994. — 116 с.

References

1. Vospitaniye pianista v detskoj muzykalnoj shkole / red. A. Aleksandrov, P. Vayntraub, G. Kurkovskiy i dr. — Kyiv : Mistetstvo, 1964. — 216 s. [39. s. 205].
2. DAKhO, f. r 5743, op. 1. spr. 285, ark. 11. Zvit pro robotu KhMU za 1959/1960 navch. r. [232, ark. 11]
3. DAKhO, f. r 5795, op.1. spr. 356, ark. 132, 133. Protokoly zasidan Khudozhnoi Rady KhDK za 1950/1951 navch. r.
4. DAKhO, f. r 5795, op.1. spr. 409, ark. 85. Protokoly zasidan Khudozhnoi Rady KhDK za 1951/1952 navch. r.
5. DAKhO, f. r 6362, op. 3. spr. 75, ark. 56. Plan navchalno-vykhovnoi roboty KhSSMSHi na 1975/1976 navch. r. [263, ark. 56].
6. Kononova O. Spadkoiemnist pokolin : kafedra spetsialnoho fortepiano / O. Kononova // Pro Domo mea. Narisy. Do 90-richchia z dnia zasnuvannia Kharkivskoho derzhavnoho universytetu mystetstv im. I. P. Kotliarevskoho. — red. T. B. Verkina, H. A. Abadzhan, H. Ya. Botunova ta in. — Kharkiv : KhDUM, 2007. — S. 20–56.

7. Ukrainska fortepianna pedahohika i vykonavstvo : stylovi osoblyvosti, zvi-azky z muzychnoiu kulturoiu zakhidnoi Yevropy : mat-ly III konf. Asotsiatsii pianistiv-pedahohiv Ukrainy. — Lviv : VDMI, 1994. — 116 s.

■ UDC 780.616.432.071:001.891(477.54-25) «195/199»

Rumyantseva A. Yu., Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
allarum 13@mail. ru

RESEARCH ACTIVITY OF KHARKIV CITY PIANISTS IN TERMS OF SOCIAL AND CULTURAL PARADIGM OF THE SECOND HALF OF 20TH CENTURY

The aim of the article is to find out the specific features of research and procedure development of teachers-pianists of Kharkiv City in the second half of 20th century.

Research methodology. Comparative analysis method as well as historical and culturological methods of research are used in this paper.

Results. The publications follow a series of articles devoted to the retrospective interpretation of research and procedure development of pianists of Kharkiv City. The specific features of this practice determined by certain social and cultural tendencies have been found out. The influence of decrees and resolutions of the Ministry of Culture and Education on the development vector of the theoretical activity in music educational institutions of Ukraine has been emphasized. Innovative initiatives are highlighted, which influenced the intensification of methodological creativity of Kharkiv City teachers-pianists within the defined chronological frameworks. In particular, the following tendencies have been specified: interest in scientific research (80s), publication of the great amount of methodological literature (collected works); holding of methodological readings, seminars, lectures; study of methodological principles of outstanding native and foreign pianoforte teachers. The comparative analysis of research and procedure development of teachers in the second half of the 20th century and in the previous periods has been conducted.

Novelty. Research and procedure development of Kharkiv City pianists in the second half of the 20th century has been analyzed for the first time.

The practical significance. The results of the paper can be used in "Ukrainian Music Culture", "Ukrainian Culture" courses of lectures.

Key words: research and procedure development of Kharkiv City pianists, theoretical heritage of Kharkiv City pianists, the second half of the 20th century.

Надійшла до редколегії 15.09.2016 р.